

Cor Wijn

Stedelijk broedplaatsenbeleid

Vertrekpunten, instrumenten en perspectieven voor het behoud van een culturele laboratoriumfunctie

In 2000 reserveerde de gemeente Amsterdam 35 miljoen euro voor een gericht broedplaatsenbeleid. Sindsdien beraden ook andere steden zich op mogelijkheden om door het beschikbaar stellen of houden van woon-, werk- en oefenruimten aan kunstenaars de culturele laboratoriumfunctie voor stedelijke centra te behouden. Een lastige taak gezien de gespannen onroerendgoedmarkt. En gemeenten weten niet altijd welke middelen ze kunnen inzetten.

In oude fabriekspanden, havenloodsen, pakhuizen en schoolgebouwen waren tot in de jaren negentig alleen krakers en kunstenaars geïnteresseerd. Plekken zoals in Rotterdam Het Wilde Weten en in het Amsterdam het voormalige Lloyd Hotel, het Vrieshuis Amerika, de Graansilo's, de Douaneloodsen in het Oostelijk Havengebied, het Entrepotdok en de Kalenderpanden deden in de afgelopen decennia dienst als broedplaatsen voor culturele ontwikkeling (Keulemans 2001). Het waren startplekken waar 'jonge kunstenaars zich – vaak zonder subsidie maar tegen een lage huur – konden ontplooiën' (Van der Marel 1999). Ook andere grote en middelgrote steden hebben in de achterliggende jaren dergelijke broedplaatsen gekend.

Wat zijn broedplaatsen?

Strikt genomen is er geen reden om broedplaatsen exclusief te associëren met (jonge) starters. Belangrijkere kenmerken zijn een betaalbare huur en een schaal-grootte die onderlinge samenwerking en wisselwerking kan bewerkstelligen. Ook de aanwezigheid van een ruime hoeveelheid geschikte werk- en oefenruimten met de juiste facilitaire voorzieningen (voldoende vloeroppervlak, hoogte van de ruimtes, daglichttoetreding, aanwezigheid van krachtstroom, grit e.d.) is van belang. Het gaat er namelijk om dat in de broedplaatsen daadwerkelijk kunst gemaakt wordt en in een redelijke omvang. Of de kunstenaars ook woonachtig zijn in het pand waarin ze werken is minder van betekenis, ofschoon de combinatie van wonen en werken het artistieke klimaat zeker kan bevorderen. De aanwezigheid van meerdere kunstdisciplines binnen een gebouw kan de broedplaats een extra dimensie geven. Uiteindelijk gaat het om een menging van functies, mensen en ideeën. Om kruisbestuiving, confrontatie en symbiose. Om de combinatie van *low budget* en *no budget*. En om het succes en de vele mislukkingen die daarmee gepaard gaan (Van den Boomen 2000).

Er is geen reden om broedplaatsen exclusief te associëren met (jonge) starters

Op basis van het voorgaande kan een definitie van ‘culturele broedplaats’ luiden: ‘een aanzienlijk complex van werk- en oefenruimten dat het individuele kunstenaars en groepen mogelijk maakt onder de juiste financiële en facilitaire condities en in een inspirerend klimaat kunst te produceren; de mogelijkheid om werken te combineren met wonen en de tegenwoordigheid van meerdere kunst disciplines kunnen het functioneren van de broedplaats versterken.’

Toch zal deze definitie geen einde maken aan het begripsmatige schemergebied dat rond het fenomeen bestaat. Geregeld worden ook plekken waar veel kunst te zien en te beleven valt, denk aan de Westergasfabriek in Amsterdam, als broedplaats aangeduid. Daar is iets voor te zeggen, want op dergelijke plekken ‘ontstaat’ er veel in cultureel opzicht. Maar het is geen ideaaltype, omdat het aspect van wonen en werken door individuele kunstenaars ontbreekt. Dit geldt ook voor De Theaterwerkplaats in Arnhem (waar theatergroepen als Generale Oost, Toneelgroep Dapper en Keesen & co zijn ondergebracht) en jeugdtheatercentrum De Berenkuil in Utrecht, of – ruimer – het theaterkwartier Wittevrouwen aldaar. Bovendien zijn de huren daar zodanig dat deze broedplaats voor startende groepen niet bereikbaar is. Het Utrechtse concept van de kunstverzamelgebouwen voldoet evenmin aan het ideaalbeeld, vooral omdat deze in de praktijk vooralsnog kleinschalig uitpakken (Gruttersdijk, muziek-, theater- en filmcentrum De Bonte Koe) (Gemeente Utrecht 2000). Toch wordt in al deze gevallen gesproken over broedplaatsen.

Culturele planologie

Hoe komen broedplaatsen tot stand? Tot het midden van de jaren negentig ging dit vaak ‘vanzelf’. Panden werden gekraakt of door het grondbedrijf van gemeenten voor semi-permanent gebruik uitgegeven aan kunstenaars om leegstand en verval tegen te gaan. Aan deze situatie is in veel steden een einde gekomen, waardoor het gebrek aan goede accommodaties om te werken en te repeteren langzamerhand een van de grootste problemen van de cultuursector is geworden (Van der Marel 1999). In de grotere steden, waar de economische motor volop draait en de onroerendgoedmarkt onder grote spanning staat, gaan steeds meer locaties verloren die in beginsel geschikt zijn voor cultureel gebruik.¹ Oude scholen, ziekenhuizen, kerken, kloosters, bioscopen en fabriekspanden vallen in handen van projectontwikkelaars en worden getransformeerd tot appartementen en kantoorruimten: een *onomkeerbaar proces* dat grote gevolgen heeft, niet alleen voor de culturele sector maar ook voor de manier waarop burgers hun stad kunnen beleven. Daar komt nog bij dat door de structuur van de vastgoedmarkt in veel plaatsen bouw en verbouw ten behoeve van maatschappelijke functies steeds duurder worden. Deze ontwikkelingen leiden tot een steeds groter gebrek aan gebouwen die een culturele en publieke of semi-publieke functie kunnen vervullen. Hierdoor wordt de werkruimtesituatie voor (groepen van) kunstenaars alsmaar nijpender. Dit kan op termijn negatieve gevolgen hebben voor de vitaliteit van de cultuursector.²

Opmerkelijk is het om te zien dat een aantal grote gemeenten deze problematiek hoogst serieus neemt. Zo heeft Amsterdam via de Projectgroep Broedplaats, een plan van aanpak Broedplaats en een investeringsbedrag van tachtig miljoen gulden getracht binnen vier jaar tijd tweeduizend jonge kunstenaars aan atelierruimte te helpen.³ Op de lande-

1. Dit geldt vooral voor de meer *kleinschalige* culturele functies. Voor de grootschalige functies is een heel andere ontwikkeling aan de orde, namelijk de opkomst van de geïntegreerde ‘beleveniseconomie’. Zie Mommaas 2000.

2. Een grafiek in *Laat 1000 vrijplaatsen bloeien* laat zien dat tussen 1975 en 1995 de vrijplaatsen bloeiden. Sinds de jaren ‘90 zijn er meer vrijplaatsen verdwenen dan erbij kwamen en in de nieuwe eeuw is de balans negatief: geen vrijplaats is jonger dan 1,5 jaar (Vrije Ruimte 2001).

lijke beleidsagenda speelt het gebrek aan ruimte voor de cultuursector echter geen enkele rol. In eerste instantie zou men kunnen denken dat dit komt doordat het rijk zich niet competent acht op dit terrein. Toch heeft staatssecretaris Van der Ploeg zich wél beleidsmatig uitgesproken over andere ruimtelijke kwesties. In het bijzonder in de beleidsnota *Belvedere* zijn door Van der Ploeg behartigenswaardige woorden gesproken waar het gaat om het ontwerpen en inrichten van het ruimtelijke gebied (Ministerie van ocnw 1999). Het is bepaald een gemiste kans dat de huidige staatssecretaris in zijn benadering van ruimtelijke vraagstukken is opgehouden bij de denkbeeldige muren van het stedelijk gebied, daar waar de laboratoriumfunctie van kunst en cultuur gestalte krijgt. Illustratief hiervoor is de omschrijving die Van der Ploeg in zijn beleidsdocumenten hanteert met betrekking tot het begrip *culturele planologie*. Hieronder verstaat hij een zodanige manier van ontwerpen en inrichten van het ruimtelijk gebied dat – door integratie van cultuurhistorie, architectuur, natuur en beeldende kunst – een esthetisering van de leefomgeving wordt bereikt. Deze manier van ontwerpen moet onder meer inhouden dat beter gebruik wordt gemaakt van ideeën en inzichten die leven binnen de vakgemeenschappen van ontwerpers en cultuurhistorici.⁴ Een nobele opvatting, die zeker ook waarde zal hebben voor het denken en doen op het gebied van landinrichting en bovendien de monumentenzorg terecht in een bredere context plaatst. Voor de problematiek van de bedreigde stedelijke broedplaatsen is deze opvatting van culturele planologie echter funest. Daarom schreef de gemeente Utrecht in 2000 in haar cultuurnota dat de ruimtelijke probleemanalyse van het rijk (in de nota *Belvedere*) niet aansluit bij de problematiek zoals die in Utrecht wordt ervaren. Letterlijk werd gesteld: ‘Natuurlijk, een cultureel meer verantwoorde planning van het ruimtelijk gebied is wenselijk. Maar in Utrecht lopen wij – meer dan tegen een tekort aan culturele inbreng bij het inrichten van het stedelijk gebied – aan tegen een tekort aan stedelijke ruimte als zodanig, een tekort dat vooral in de cultuursector bijzonder merkbaar is. Vandaar dat wij culturele planologie hoofdzakelijk opvatten als *het inzetten van instrumenten om stedelijke ruimte tot (her)ontwikkeling te brengen ten behoeve van culturele functies* [mijn cursivering – CW]’ (Ministerie van ocnw 1999, 49). Het valt te hopen dat het Rijk in de volgende kabinetsperiode deze visie overneemt en dat het landelijke stimuleringsbeleid op het gebied van culturele planologie – het steunen van voorbeeldprojecten, het bevorderen van kennisontwikkeling en -verspreiding, het bewust maken van lokale en provinciale bestuurders – een verbreding krijgt naar het stedelijk territorium.

De creatieve stad

Natuurlijk zijn broedplaatsen een vereiste voor het ontstaan van nieuwe culturele uitingen en het tot wasdom komen van nieuw kunstzinnig talent. Talrijke inmiddels gearriveerde kunstenaars en groepen zijn uit de marge voortgekomen. Maar het belang van broedplaatsen reikt verder dan alleen de functie van voedingsbodem voor een rijke kunstproductie. Broedplaatsen zijn onontbeerlijk voor een goed functioneren van het kunstvakonderwijs. De aanwezigheid van hogescholen voor de kunsten in een stad veronderstelt dat er in die stad gelegenheid voor studenten is om atelier-, oefen- en presentatieruimten te huren. Zijn die ruimten er niet, dan ontbreekt het studenten aan een

Voor bedreigde stedelijke broedplaatsen is Van der Ploegs opvatting van culturele planologie funest

3. Motto van deze aanpak is de uitspraak van (voormalig) burgemeester Patijn: ‘geen cultuur zonder subcultuur’. Circa 15 miljoen gulden van het totaalbedrag is gereserveerd voor het initiatief Kinetisch Noord op het voormalige NDSM-terrein aan het IJ.

4. In de nota *Belvedere* zijn 76 gebieden en 105 steden met hoge gecombineerde cultuurhistorische waarden aangewezen als *Belvedere-gebied* of -stad. Voor deze gebieden en steden wordt nieuw gebiedsgericht beleid ontwikkeld.

belangrijke basis om de studieperiode te vertalen naar een vruchtbare beroepspraktijk en verliezen lessen in het kunstvakonderwijs direct een deel van hun mogelijke impact.

Maar het belang van broedplaatsen kan nog veel breder worden aangeduid. Uit onderzoek blijkt dat de aanwezigheid van veel lokale culturele bedrijvigheid voor steden van groeiend *economisch belang* is (Hietbrink 1985 en 1988; Van Beetz 1988; Meulenbelt 1991/2; *Financieel Economisch Magazine* 1990). Met de komst van de kenniseconomie is dit belang nog toegenomen. In het zeer recente rapport *Muziek in de stad* meldt het onderzoeksinstituut Nyfer dat steden heden ten dage uit economisch oogpunt meer hebben aan een goed cultureel klimaat dan aan de bouw van een nieuw kantorencomplex of groot warenhuis (Marlet 2002). De reden hiervan is dat de mensen niet meer het werk – de werkgelegenheid – volgen, maar het werk de mensen. Dit geldt zeker voor hoogopgeleide werkers in kennisintensieve sectoren als het bank- en verzekeringswezen, de onderwijs- en onderzoeksinstituten, de medische wereld, de media en de mode-industrie (Castells 1989). Om de werkgelegenheid in deze sectoren van de toekomst te handhaven en te vergroten moeten steden in toenemende mate met elkaar concurreren als aantrekkelijke stad. Factoren als bereikbaarheid, de kwaliteit van de woonvoorraad, een historische binnenstad en ook het culturele aanbod bepalen volgens Nyfer de populariteit van het woonklimaat van een stad (Marlet 2002). Daarnaast brengt de informatie-economie als zodanig ook een stijgende behoefte aan vernieuwende en creatieve bijdragen mee. Volgens sommigen kan de culturele sector hierin een belangrijk aandeel leveren, mede door het toenemende belang van de symbolische inhoud van producten en diensten (Creative cities 1996; FOCI 1999).

Volgens de Britse geografen Amin en Graham kunnen stedelijke uitingen van kunst en cultuur, de media, de entertainmentindustrie en het onderwijs tezamen de basis leggen voor het ontstaan van zogeheten ‘creatieve steden’, steden die een knooppunt vormen in de moderne, steeds verder mondialiserende economie (Amin en Graham 1997). Het spreekt vanzelf dat een ‘creatieve stad’ de permanente aanwezigheid vergt van zowel jonge als reeds gearriveerde ‘makers’, individuen die hun stempel kunnen zetten op de manieren waarop er in een stad wordt geleefd en waarop zij wordt beleefd. Broedplaatsen zijn voor zo’n creatieve stad onontbeerlijk. Dat de overheid hier uiteindelijk ook zo over denkt, blijkt uit het feit dat het pakhuis Wilhelmina aan de Amsterdamse Oostelijke Handelskade een van de twee voorbeeldprojecten van het ministerie van vrom werd voor het thema ‘de stad als broedplaats voor bedrijven’. De groep kunstenaars kreeg zo’n zeventigduizend euro voor verdere planontwikkeling, al hebben ze daar jaren voor moeten vechten.

Professionele werkruijnteorganisatie

In het algemeen geldt in Nederland dat daar waar de markt haar werk niet doet (of te goed, zoals de onroerendgoedmarkt), de overheid corrigerend moet optreden. Als het gaat om het veiligstellen van culturele broedplaatsen, beschikt primair de lokale overheid over het instrumentarium om correcties aan te brengen. Bij het inventariseren van de instrumenten valt allereerst op dat de wethouders en afdelingen cultuur op dit terrein met lege handen staan en afhankelijk zijn van een goede samenwerking met andere bestuurlijke portefeuillehouders en diensten. Een dergelijke samenwerking is lang niet vanzelfsprekend en als men er al pogingen toe onderneemt, verloopt ze vaak

verre van soepel. Toch is goede samenwerking onontbeerlijk om adequaat tegenspel te bieden aan makelaars en projectontwikkelaars. De gemeente staan daarbij verschillende instrumenten ten dienste, die beleidsmatig, financieel of planologisch van aard zijn. Wat opvalt is dat van deze instrumenten de eerste twee wel her en der door gemeenten worden ingezet (zij het vaak partieel), maar dat het planologisch instrumentarium bij bijna alle gemeenten onderbenut blijft.

Een belangrijk beleidsmatig instrument voor een goed beheer van tijdelijke en permanente werkruimten in een stad is in de eerste plaats de aanwezigheid van een professionele werkruimteorganisatie. Hieronder moet worden verstaan een organisatie die op adequate wijze ateliers, oefen- en presentatieruimten beheert en exploiteert en zo nodig ook nieuw- en verbouwplannen kan initiëren en realiseren. Doorgaans is een stad geholpen met één krachtige organisatie op dit gebied, idealiter te vergelijken met een kleine stichting voor studentenhuysvesting. Voorbeelden zijn de Stichting Woon-Werkruimten voor Kunstenaars (swk) in Amsterdam, de Stichting Kunstaccommodatie Rotterdam (SKAR), de Stichting Lediging Atelier-nood Kunstenaars (SLAK) in Arnhem en de Stichting Werkruimte Kunstenaars (swk) in Utrecht. Deze organisaties beheren zowel accommodaties op tijdelijke basis (in afwachting van sloop of herbestemming) als permanente voorzieningen.⁵ De SKAR biedt aan zo'n 240 kunstenaars een werkruimte. De wachtlijst telt zo'n 200 kunstenaars. De SLAK beheert zo'n 600 werkruimten waarvan dertig procent in vast beheer is en circa zeventig procent in tijdelijk beheer, in Arnhem 'bruikleenpanden' genoemd. De swk in Utrecht beheert circa 200 ateliers, waarvan 120 à 130 tijdelijke. Daarnaast is er een wachtlijst waarop zo'n 300 kunstenaars staan.

***Voor een goed
broedplaatsenbeleid
is een adequate
beheersorganisatie
onontbeerlijk***

Voor een goed gemeentelijk broedplaatsenbeleid is een adequate beheersorganisatie onontbeerlijk. Gemeenten kunnen de professionaliteit van die organisatie stimuleren door middelen beschikbaar te stellen voor een professionele bureaubezetting, of door te bevorderen dat in het stichtingsbestuur invloedrijke personen uit de lokale gemeenschap zitting hebben.

Naast een krachtige – door de gemeente gesteunde – werkruimteorganisatie is het natuurlijk ook nuttig om particuliere initiatiefnemers te koesteren, die hun eigen werkwijze kunnen hanteren. Een goed voorbeeld daarvan is Thomas Peutz, de motor achter het eerste pand dat geld kreeg uit de Amsterdamse broedplaatsenpot: Smart Project Space. In het voormalige Jan Swammerdam Instituut aan de Constantijn Huygensstraat zitten sinds het voorjaar van 2000 vijfenveertig ateliers, vier expositieruimten en een café. Peutz hield geen rekening met de stedelijke wachtlijst, maar maakte een persoonlijke, inhoudelijke selectie. Het ging hem om de goede mix van disciplines: video, internet, fotografie en conceptuele schilderkunst. Als belangrijk uitgangspunt voor Smart Project Space geldt dat doorstroming cruciaal is. Kunstenaars die niet meer actief zijn, moeten weg. Bovendien is wonen in het pand verboden omdat de huurbescherming het doorstromen nagenoeg onmogelijk maakt (Jungman 2001).

Particuliere projectontwikkelaars en woningbouwcorporaties wagen zich niet of nauwelijks aan het realiseren van (nieuwe) broedplaatsen omdat de huren laag moeten worden gehouden en de investeringen derhalve niet rendabel te maken zijn. In Utrecht onderzoekt de swk samen met woningbouwcorporatie Mitros of in het VINEX-stadsdeel

5. De periode dat tijdelijke panden beschikbaar zijn, wordt steeds korter.

Leidsche Rijn een woon- en werkruimtecomplex voor kunstenaars gerealiseerd kan worden. De gemeente is hier de partij die aangesproken zal worden om het onrendabele deel van de investering (0,5 à 1 miljoen euro) te dekken.

Een goede werkrelatie met het gemeentelijk grondbedrijf kan grote toegevoegde waarde hebben. Om deze relatie vorm te geven kan een gemeente – naar het voorbeeld van Amsterdam en Utrecht – een permanente werkgroep oprichten waarin behalve het grondbedrijf en de werkruimteorganisatie ook de afdeling of dienst culturele zaken van de gemeente participeert. Voor zo'n structureel overleg is een drieledige taak denkbaar: praktische aangelegenheden regelen aangaande beheer en exploitatie van bestaande werkruimtepanden, bijhouden welke gebouwen in de stad die zich voor cultureel gebruik lenen beschikbaar komen, en ten slotte de behoefte aan werkruimten afstemmen op initiatieven uit de stad of uit het culturele veld voor ver- of nieuwbouw.

Voor het toerusten van een goede werkruimteorganisatie en het inrichten van een permanent afstemmingsoverleg kan de gemeente – door de werkruimteorganisatie of door een externe deskundige – een plan laten opstellen dat voorziet in gerichte acties om de werkruimtenood onder kunstenaars en groepen te lenigen. Daarin kan zij plaats inruimen voor de hierna te noemen financiële en planologische instrumenten.

Marktconform

Het belangrijkste wapen van gemeente en cultuursector in de strijd om het behoud van panden voor cultureel gebruik is, uiteraard, geld. In de meeste gemeenten heeft het grondbedrijf – als eigenaar van veel (semi-)publieke gebouwen – van zijn college van burgemeester en wethouders de opdracht gekregen om marktconforme huurprijzen te vragen, ook als deze panden een culturele functie hebben.⁶ In het gunstigste geval refereert de term 'marktconform' aan de markt voor sociaal-culturele gebouwen – en is bij de vaststelling van de verhuur/uitgifteprijs de bestemming van het pand van cruciaal belang –, in het ongunstigste geval aan de onroerendgoedmarkt in zijn algemeenheid.⁷

Vanwege enerzijds de oriëntatie op marktconforme huren en anderzijds de hoge onroerendgoedprijzen en de hoge kosten die thans gemoeid zijn met verbouwingen, is het anno 2002 bijna niet meer mogelijk om culturele initiatieven te huisvesten in nieuw verworven panden. Dit betekent dat als een gemeente een nieuwe broedplaats of een culturele instelling aan huisvesting wil helpen, er eigenlijk maar één oplossing voorhanden is: ze moet een pand aankopen met behulp van een speciaal hiervoor bestemd budget, een budget voor strategische aankopen. Met dat geld moet het gat worden gedicht tussen de aankoopwaarde van het pand en het bedrag dat rendabel gemaakt kan worden op basis van de huurinkomsten over de eerstvolgende 20 à 30 jaar (afhankelijk van de in de gemeente gehanteerde systematiek).

Als een werkruimteorganisatie een pand verwerft, kan de gemeente een rendabele exploitatie bevorderen door bij te dragen in de verwervings- en verbouwingskosten of door een gemeentegarantie af te geven op een door de organisatie af te sluiten lening.

Door strategische aankopen en gemeentelijke investeringsbijdragen kan worden voorkomen dat karakteristieke ontmoetingsplekken verloren gaan en de stad een deel van haar identiteit verliest. Deze benadering heeft uiteraard haar prijs. Ingrijpen in de markt kan alleen met forse aankoopssommen en het opknappen en onderhouden van

6. Het marktconforme verhuur- en uitgiftebeleid is een werkbaar en eenduidig administratief systeem dat zich niet makkelijk door een ander laat vervangen.

7. In feite komt het marktconform verhuren neer op het realiseren van een zo hoog mogelijke opbrengst.

(vaak oudere) gebouwen is een kostbare zaak. Zonder de steun van andere overheden, fondsen en sponsors zal het steeds moeilijker blijken om culturele functies in het algemeen en werkruimten voor kunstenaars in het bijzonder voor de stadscentra te behouden.

Er zijn ook andere mogelijkheden denkbaar. In aanvulling op of in plaats van strategische aankopen zou de gemeente kunnen proberen de huur betaalbaar te houden via gerichte subsidies voor (sociaal-)culturele huurders, bijvoorbeeld via een door de gemeenteraad in te stellen *vereveningsfonds*. Maar hieraan zitten vele haken en ogen. Zo blijkt het in de praktijk moeilijk om in relatie tot de draagkracht van individuele gebruikers en/of organisaties een objectieve maatstaf voor 'redelijke huur' vast te stellen. Verder moet de gemeente in het geval van een huursubsidiesysteem voor broedplaatsen vrezende precedentwerking naar andere sectoren, waarvan de financiële gevolgen niet zijn te overzien. Een ander gevaar is dat de gemeente een verhandelbaar goed onder de marktwaarde en daarmee het risico van oneigenlijke onderverhuur creëert. Bovendien kan er een onwerkbaar situatie ontstaan voor het vaststellen van subsidievoorwaarden met betrekking tot gewenste huuractiviteiten en onderhuur. Ten slotte is een effectieve controle onmogelijk.

Een ander, vaak aanvullend financieel instrument is het gebiedsgerichte investeringsgeld dat via diverse beleidskaders wordt ingezet, bijvoorbeeld het grotestedenbeleid, het ices-programma (waarin projecten worden gehonoreerd die door de Interdepartementale Commissie voor Economische Structuurversterking van strategisch belang worden geacht voor de Nederlandse economie, zoals projecten die een multifunctioneel en kwalitatief hoogwaardig ruimtegebruik meebrengen), het gebiedsgerichte achterstandenbeleid van de Europese Unie en het Europese CONVER-programma dat is bedoeld voor het converteren van voormalige militaire complexen in burgerbestemmingen. Op de eerstgenoemde drie budgetten kan de gemeente soms een beroep doen als ze een goed plan opstelt voor het realiseren van een culturele voorziening, bijvoorbeeld een broedplaats, in een achterstandswijk. Het laatstgenoemde programma is geschikt om de functie van bijvoorbeeld oude kazernes, forten of stellingen te wijzigen, bijvoorbeeld in de richting van werkruimten voor kunstenaars.

Ruimtelijke plannen

De rol die planologische instrumenten kunnen spelen in cultuurbeleid, ligt in een tamelijk onontgonnen gebied. Integrale beleidsontwikkeling is bij gemeenten wat dit betreft nog ver te zoeken. Belangrijke aanknopingspunten om het cultuurbeleid ruimtelijk te verankeren blijven hierdoor ongebruikt. Toch zijn er verschillende ruimtelijke plannen die gemeenten hiervoor kunnen inzetten (Van Campen 2002).

De Wet op de ruimtelijke ordening (wro) verplicht gemeenten om *bestemmingsplannen* op te stellen voor grondgebied dat niet tot de bebouwde kom behoort. Voor gebied dat wel tot de bebouwde kom behoort, kan de gemeente dat doen.⁸ In verband met de bestemming kan de gemeente voorschriften geven voor het gebruik van de grond en de zich daarop bevindende opstallen. Deze voorschriften mogen slechts om dringende redenen een beperking van het meest doelmatige gebruik inhouden.⁹

8. Deze plicht zal in de nieuwe wro, die in de maak is, voor het *gehele* grondgebied gelden. De bestemmingsplannen zijn dan nog maar tien jaar geldig – oudere worden 'bevroren': de gemeente mag dan geen vergunning meer afgeven tot het bestemmingsplan opnieuw is vastgesteld.

9. Een bestemmingsplan moet onder de huidige wro nog worden goedgekeurd door Gedeputeerde Staten en wordt daarvoor onder meer getoetst aan het provinciale streekplan. In de nieuwe wro komt de provinciale goedkeuring naar verwachting te vervallen.

Een bestemmingsplan bestaat uit een omschrijving van de in het plan vervatte bestemmingen, een beschrijving in hoofdlijnen van de wijze waarop met het plan 'een goede ruimtelijke ordening' wordt nageleefd, en een of meer plattegronden en voorschriften omtrent het gebruik van de grond en de opstallen. Een bestemmingsplan gaat vergezeld van een toelichting waarin onder meer de aan het plan ten grondslag liggende gedachten zijn neergelegd. Bestemmingsplannen kunnen globaal of gedetailleerd zijn, conserverend of gericht op ontwikkeling. Aan het bestemmingsplan kan de gemeente een uitwerkingsplicht, een mogelijkheid tot het stellen van nadere eisen of een vrijstellingsmogelijkheid koppelen.

In het ruimtelijke kwaliteitsbeleid is het bestemmingsplan een belangrijke figuur omdat het juridisch bindend is voor alle partijen. Bij een aanvraag voor een bouwvergunning wordt allereerst gekeken of het plan past binnen het bestemmingsplan. Wat in het bestemmingsplan mogelijk wordt gemaakt, kan niet via andere plannen, beleidsnota's of door welstandstoezicht verhinderd worden. Helaas is de waarde van het bestemmingsplan in de stedelijke praktijk fors gedevalueerd. Bestemmingsplannen zijn vaak ernstig verouderd en de stedenbouwkundige diensten van gemeenten hebben niet de capaciteit om tijdig tot actualisatie over te gaan. Met name de sturende potentie van bestemmingsplannen blijft daardoor grotendeels onbenut. De nieuwe Wet op de ruimtelijke ordening (met daarin de regel dat bestemmingsplannen maar voor tien jaar geldig zijn) beoogt in deze situatie verbetering te brengen.

Voor het broedplaatsenbeleid is het bestemmingsplan in de huidige situatie vooral van waarde als *conserverende* factor. Toch kan het instrument ook sturend worden aangewend. Door voor een bepaalde wijk bijvoorbeeld de maatschappelijke of onderwijsbestemming van bepaalde panden vast te leggen kan de gemeente voorkomen dat oude scholen, buurthuizen, kerken, kloosters en ziekenhuizen al te makkelijk worden verbouwd tot kantoor of appartementencomplex. Omdat de gemeente via een artikel-19-procedure vooruitlopend op een – soms vermeende – bestemmingsplanwijziging een bouwvergunning kan afgeven, is het daarbij wel zaak dat opeenvolgende gemeentebesturen het behoud van genoemde panden voor de culturele sector van belang blijven vinden.¹⁰

In combinatie met de beleidsmatige en financiële instrumenten is het bestemmingsplan in potentie een uitstekend middel om broedplaatsen te behouden of tot ontwikkeling te brengen. Toch wenden gemeenten dit planologische instrument nog maar weinig aan met dat doel. Het zou aanbeveling verdienen als vooral de grotere steden een proactief broedplaatsenbeleid zouden ontwikkelen dat via bestemmingsplannen voor binnenstadswijken anticipeert op de effecten van de overspannen onroerendgoedmarkt.

Een ander planologisch instrument is het *structuurplan*. De wro geeft gemeenten de mogelijkheid om voor het grondgebied van de gemeente een dergelijk plan vast te stellen, waarin de toekomstige ontwikkeling van de gemeente wordt aangegeven. Aangrenzende gemeenten kunnen dit ook gezamenlijk doen. Het structuurplan is niet juridisch bindend en met veel minder wettelijke regels omgeven dan het bestemmingsplan. Maar wellicht juist daarom kan het structuurplan een belangrijk instrument zijn om de ambities met betrekking tot de ontwikkelingen in een gemeente vorm te geven. Structuur-

10. Via de artikel 19-procedure kan een belanghebbende de gemeente verzoeken vooruitlopend op een (mogelijke) bestemmingsplanwijziging een bouwvergunning af te geven. De artikel-19-procedure confronteert een gemeentebestuur met de vraag wat het met een bepaalde plek wil. De nieuwe wro voorziet in de afschaffing van het artikel, aldus het voorontwerp dat minister Pronk in september 2001 aan de Tweede Kamer zond.

plannen zouden kunnen worden gebruikt om bepaalde uitgangspunten voor het ruimtelijke cultuurbeleid vast te leggen – zoals in Utrecht het idee om in iedere wijk een kunstverzamelgebouw te realiseren. Daarnaast lenen structuurplannen zich om afspraken te maken over de verdeling van andere culturele functies, bijvoorbeeld over het stedelijke gebied of over een bepaalde regio. Het is bepaald jammer dat (samenwerkende) gemeenten zelden of nooit van deze mogelijkheid gebruikmaken. Vooral bij de bouw van theaters zou het een zeer geschikt instrument kunnen zijn.

Cultureel verantwoorde stadsvernieuwing

Een derde planologisch instrument is het *stadsvernieuwingsplan*. Volgens de Wet op de Stads- en Dorpsvernieuwing (WSDV) is stads- en dorpsvernieuwing 'een stelselmatige inspanning zowel op stedenbouwkundig als op sociaal, economisch, cultureel en milieuhygiënisch gebied, gericht op behoud, herstel, verbetering, herindeling of sanering van bebouwde gedeelten van het gemeentelijk grondgebied' (Wet op de stads- en dorpsvernieuwing, artikel 1, lid 1).

Een stadsvernieuwingsplan is juridisch gelijkgesteld met het bestemmingsplan uit de WRO, maar heeft enkele extra's, zoals een uitvoeringsschema en de mogelijkheid om gebieden de bestemming 'verbetering' te geven. Zolang in deze gebieden woningen en andere gebouwen niet zijn gemoderniseerd of vervangen, wordt het gebruik daarvan geacht af te wijken van het plan. Op grond daarvan kan de gemeente de eigenaar aanschrijven.

Het uitvoeringsschema van het stadsvernieuwingsplan bevat onder meer een beschrijving van de in het plan begrepen gebouwen die voor modernisering of vervanging in aanmerking komen, en geeft daarbij de voornemens van het gemeentebestuur ten aanzien van de aard van deze modernisering of vervanging.

Het is jammer dat gemeenten zelden of nooit van het structuurplan gebruikmaken voor hun cultuurbeleid

In zijn publicatie *Ruimtelijke ordening als onderdeel van het cultuurbeleid* beschrijft Vanstiphout hoe in de jaren zeventig de stadsvernieuwing een ruimtelijke-ordeningsingreep was waarin vooral welzijn en hier en daar cultuur zeer aanwezig waren. Hij stelt: 'de architecten en stedenbouwers herdefinieerden hun taak als assistenten van de arbeidersstand en trokken de wijk in om een responsieve woonomgeving te bouwen die weerstand bood aan de commercie' (Vanstiphout 2000). Het was onder anderen Adri Duivesteyn die als wethouder ruimtelijke ordening van Den Haag de stadsvernieuwing herdefinieerde als een culturele opgave. Deze benadering resulteerde in Den Haag maar ook in andere steden in hoogwaardige architectuur als exponent van cultureel verantwoorde stedelijke vernieuwing. Denk aan de manier waarop Jo Coenen de verpauperde Vaillantlaan in de Haagse Schilderswijk transformeerde tot een homogene straat met bijna Parijse allure. Helaas is het koesteren, laat staan het actief stimuleren van broedplaatsen nog maar mondjesmaat tot de wereld van de stadsvernieuwing doorgedrongen. Op dit punt kunnen de gemeente en de cultuursector nog heel wat terreinwinst boeken.

Als laatste planologisch instrument kan het *stedenbouwkundig plan* worden genoemd. Hoewel dit geen wettelijke status heeft, is het voor het ruimtelijk beleid niet minder belangrijk. Het doel van het stedenbouwkundig plan is een duurzame structuur voor de ruimte vast te leggen.

Binnen de stedenbouwkundige ontwerppraktijk zijn verschillende stromingen en stijlen te onderscheiden. In de platte of tweedimensionale stedenbouw worden slechts profielen en rooilijnen aangegeven, gebaseerd op een gewenst functioneel programma. Deze manier van werken staat in contrast met de stroming waarbij de nadruk ligt op het creëren van visuele samenhang en een herkenbare identiteit voor de plangebieden. Met dat doel worden plannen bijvoorbeeld gebaseerd op structurerende elementen als een bestaande waterloop of een historische verkaveling (uitmondend in ‘planologische monumentenzorg’), op vooraf bedachte ideologische of poëtische metaforen waarmee identiteiten worden gecreëerd, of op monumentale stedenbouwkundige ruimten die de vormgeving van de gevel bepalen. Een derde stroming is de scenario-stedenbouw, gebaseerd op meer omvattende maatschappijvisies of veelomvattende interpretaties van een locatie of stedenbouwkundig vraagstuk. Moderne ontwikkelingen zijn belangrijke inspiratiebronnen, bijvoorbeeld veranderingen in het arbeidsproces, ecologische en mobiliteitsvraagstukken of de informatietechnologie. De scenario-stedenbouw heeft over het algemeen niet het beeld als uitgangspunt voor haar handelen maar biedt een ontwikkelingsscenario, als een soort ‘casco’ waarbinnen stedenbouwkundige processen zich afspelen. Een recent voorbeeld hiervan zijn de twee concurrerende stedenbouwkundige schetsen voor het stationsgebied van Utrecht die in mei 2002 bij referendum aan de lokale bevolking worden voorgelegd (Projectorganisatie 2002). Culturele voorzieningen maken een belangrijk deel uit van beide plannen. Zo kan de bevolking kiezen waar straks het nieuwe Muziekpaleis – een combinatie van het huidige Muziekcentrum Vredenburg, de popzaal Tivoli en het sju-jazzpodium – komt te staan en waar er plek wordt ingeruimd voor een centrum voor artistiek waardevolle films (Cultiplex).

Op een kleinschaliger niveau kunnen stedenbouwkundige visies beslist van betekenis zijn voor het gemeentelijke broedplaatsenbeleid. Juist de stedenbouwkundige visie leent zich uitstekend om nieuw beleid in gang te zetten en gewenste ontwikkelingen te stimuleren. Het is bij uitstek een goed instrument om heel gebiedsgericht het broedplaatsenbeleid op de politieke agenda te zetten.

Een ander belangrijk onderdeel van het planologisch instrumentarium van gemeenten, de regelgeving op het gebied van de monumentenzorg (betrekking hebbend op rijksmonumenten, provinciale en gemeentelijke monumenten en beschermde stads- en dorpsgezichten), biedt voor het broedplaatsenbeleid weinig aanknopingspunten. Vaak is de monumentenregelgeving zelfs een belemmering om historisch waardevolle panden als broedplaats te behouden of te verwerven. De regels zijn zodanig strikt dat aan het verbouwen van de panden – en dus aan het geschikt maken voor cultureel gebruik – aanzienlijke beperkingen worden gesteld. Bovendien kunnen de regels (huur)kostenverhogend werken. Een voordeel van de monumentenstatus kan zijn dat een gemeentebeheer eerder genegen is een pand een (semi-)publieke functie toe te kennen. De cultuursector in brede zin kan hiervan soms profiteren bij de zoektocht naar geschikte accommodaties.

Overigens kunnen de (vaak tijdelijke) gebruikers van monumentale panden veel plezier hebben van de mogelijkheid tot voorbescherming ex artikel 3 van de Monumentenwet (1988).¹¹ Deze voorbescherming, die met een eenvoudige brief aan de Rijksdienst Monumentenzorg kan worden aangevraagd, creëert voor een aantal jaren een

11. Voorbescherming houdt in dat, ofschoon nog niet vaststaat of het monument aangewezen wordt als beschermd monument, de regels van de wet – en in het bijzonder het vergunningstelsel van de wet, artikelen 11 t/m 33 – van toepassing zijn.

situatie die de facto gelijkstaat aan bescherming op grond van de Monumentenwet.¹² Verbouwen van het pand is dan niet meer mogelijk en verhandelen wordt uiterst onaantrekkelijk omdat verbouwingsplannen met het oog op een andere toekomstige bestemming zeer ongewis worden (niemand weet wat de status van het pand later wordt). Met dit middel wordt het gebouw feitelijk onttrokken aan de speculatiemarkt, wat het behoud als broedplaats zeer ten goede komt.

Culturele wijk

Sommige van de genoemde instrumenten die gemeenten kunnen inzetten voor het behoud van de culturele laboratoriumfunctie binnen de stedelijke centra lenen zich ook voor een bredere inzet, ten faveure van de gehele cultuursector. Een van de mogelijkheden is het welbewust creëren van een culturele wijk, iets wat sommige gemeenten in het verleden hebben gedaan en waar andere op dit moment mee bezig zijn. Uit toeristisch oogpunt, maar ook om sociale, economische of zelfs artistieke redenen kan het maken van zo'n wijk de moeite waard zijn. Immers, een concentratiepunt van culturele voorzieningen en artistieke activiteit is niet alleen interessant voor bezoekers van buiten, maar kan een wijk ook sociaal (re)vitaliseren, nieuwe economische impulsen geven (via de komst van cafés, restaurants, galleries et cetera) en tot een ontmoetingsoord voor kunstenaars maken. Dit kan weer leiden tot uitwisseling, samenwerking en inspiratie.

Gezien de sterke oriëntatie van de Nederlandse stedenbouw op maakbaarheid is het opmerkelijk dat er in onze grotere steden maar zo weinig doelbewuste pogingen zijn gedaan om een culturele wijk tot stand te brengen. De meeste wijken en buurten die het predikaat mogen dragen, zijn als vanzelf tot stand gekomen. Toch laten bijvoorbeeld de Museumkwartieren in Rotterdam en Utrecht zien dat met een gerichte en welbedoelde poging tot 'verculturisering' van de wijk veel succes kan worden geboekt. Een recept voor het maken van een culturele wijk is niet te geven, maar op grond van enerzijds de hier genoemde instrumenten en anderzijds kennis van de gemeentelijke beleidspraktijk kunnen wel de nodige ingrediënten worden genoemd:

- maak heel gericht gebruik van de planologische kaders die voorhanden zijn;
- mobiliseer de belangrijkste culturele smaakmakers van de wijk in een comité voor overleg en consultatie;
- benoem – als de ontwikkeling nog in de beginfase verkeert – een aantal specifieke culturele functies (i.e. voorzieningen) voor de wijk in een stedenbouwkundig plan;
- voorkom via actualisatie van het bestemmingsplan dat karakteristieke (openbare en semi-openbare) gebouwen van functie kunnen veranderen en een woon- en/of werkbestemming krijgen;
- bescherm de gezichtsbepalende monumenten in de wijk via de monumentenregulering;
- zet zo mogelijk het instrument van het stadsvernieuwingsplan breed in, dus ook ten behoeve van gebouwen met een (sociaal-)culturele functie;
- reserveer een budget voor strategische aankopen in de wijk; combineer dit budget zo mogelijk met private gelden en probeer zo tot een (cultureel georiënteerde) wijkontwikkelingsmaatschappij te komen;
- benut zo mogelijk gebiedsgerichte financieringsmogelijkheden van andere overheden;

12. Deze periode loopt vanaf de datum dat de minister de eigenaar en andere belanghebbenden in kennis stelt van het feit dat hij een gemeente om advies vraagt over een verzoek tot bescherming tot dat vaststaat of het monument wel of niet in de registers als beschermd monument wordt ingeschreven.

- zet de stedelijke werkruimteorganisatie voor kunstenaars gericht in ten behoeve van het tijdelijk of permanent beheer van leegkomende (gemeentelijke) panden – dit om de aanwezigheid van ateliers, oefen- en repetitieruimten te waarborgen;
- bevorder de komst van galeries via een stimuleringsregeling;
- laat enkele grote stedelijke culturele voorzieningen (schouwburg, concertzaal, museum etc.) de wijk adopteren en periodiek voor culturele programmering zorg dragen;
- maak een plan voor kunst in de openbare ruimte van de wijk;
- benoem een centraal plein in de wijk tot evenementenplek en breng daar zo nodig ondergrondse voorzieningen aan (aansluitingen voor water, krachtstroom, riolering);
- zorg zo nodig voor de komst van één grote culturele trekker in de wijk, een voorziening die bewoners uit de gehele stad aanzuigt.

De eerder gegeven definitie van het begrip broedplaats heeft betrekking op een gebouw of een complex van gebouwen. Een wijk die radicaal wordt doorgedacht en uitgewerkt volgens bovenstaande ‘culturele’ lijnen, heeft het in zich om in zijn totaliteit tot een broedplaats uit te groeien. Een dergelijk alomvattend broedplaatsconcept ligt echter, zo moet worden gevreesd, behoorlijk ver buiten het voorstellingsvermogen van de Nederlandse gemeentebestuurders.

Schaalvergrotingsprocessen

Met de genoemde instrumenten is ook nog een ander vergezicht dan de culturele wijk te schetsen: de regulering van de culturele schaalvergrotingsprocessen die zich – vaak aan de stadsrand – manifesteren. De komst van multiplexen, *shopping malls*, *factory outlets* en ‘sportertainment’ in de periferie van de stedelijke centra vergt – volgens Mommaas (2000) – een veel actiever ruimtelijke-orderingsbeleid van (samenwerkende) gemeenten. Dit beleid dient bovendien, veel meer dan nu het geval is, te worden afgestemd op het gefragmenteerde beleid ten aanzien van sport, recreatie en cultuur.

Wordt zo’n beleid niet ontwikkeld, dan zal steeds meer ruimte – stedelijke ruimte maar ook natuurgebieden – ten prooi vallen aan wat Mommaas en de zijnen ‘processen van attractievorming’ noemen. Dat deze processen weinig met broedplaatsen van doen hebben, behoeft amper betoog. Maar ook anderszins komen ze het culturele leven niet ten goede. De attracties in kwestie zijn namelijk de uitdrukking van een beweging in de richting van uniformering, een tendens van homogenisering die betrekking heeft een wereldwijde productie en consumptie van gelijksoortige beelden, informatie, amusement en goederen. Deze uiting van mondialisering brengt een uitholling van culturele identiteiten en verschillen mee. Voor een boeiend en bloeiend cultureel leven is dat niet bevorderlijk. Door de dominantie van de consumptie- en vermaaksindustrie worden cultuuruitingen steeds meer een ‘geproduceerd’ fenomeen. Zo gaan de herkenbare plaats van origine en daarmee een belangrijk deel van de betekenis en zeggingskracht van die cultuuruitingen verloren (Mommaas 1991).

***Cultuuruitingen
worden steeds meer
een ‘geproduceerd’
fenomeen***

Andere overheidsbemoedienissen

Cultuurbeleid wordt vaak vereenzelvigd met subsidiebeleid. Dat is op lokaal niveau zo en dat is op landelijk niveau zo mogelijk nog sterker aan de orde. Veel instru-

menten van de gemeentelijke en centrale overheid zijn gericht op het verdelen van financiële middelen en het waarborgen dat de condities waaronder dit verdeelsysteem functioneert, optimaal zijn. Het is spijtig dat bij beleidsmakers in de cultuursector de nadruk zo sterk op dit verdelingsvraagstuk ligt. Zeker op lokaal niveau wordt het belang van een andere overheidsbemoeyenis, een bemoeyenis die zich richt op de totstandkoming en het behoud van de fysieke infrastructuur, steeds groter. Een paar grote steden zijn zich hiervan bewust en voert daar ook beleid op: ze hebben aandacht voor ruimtelijke-orderingsaspecten en sturen evenzeer met behulp van de gemeentelijke investeringsplanning als met het subsidie-instrument. Op rijksniveau en in vele provincies en middelgrote steden is het besef van de noodzaak van het stimuleren van dit nieuwe type van ruimtelijk en fysiek cultuurbeleid door middel van voorbeeldprojecten, kennisoverdracht en bewustmaking van lokale bestuurders echter nog nauwelijks doorgedrongen. Het is te hopen dat hierin in de komende periode verandering komt.

Het belang van een bemoeyenis die zich richt op de fysieke infrastructuur wordt steeds groter

Auteur

Cor Wijn is adviseur en interimmanager cultuurbeleid.

Literatuur

- Amin, A. en S. Graham (1997) 'The ordinary city'. In: *Transactions*, uitgave van het Institute of British Geographers, Volume 22, 411-423.
- Beetz, F.P. van, e.a. (1988) 'Cultuur in steden'. In: *Ruimtelijke verkenningen 1988*. Jaarverslag van de Rijks Planologische Dienst. Den Haag, 12.
- Boomen, T. van den (2000) 'Broeden op kunst'. In: *Intermediair*, 14 december, 41-45.
- Campen, J. van (in voorbereiding, april 2002) 'Lokaal architectuurbeleid'. In: *Handboek Cultuurbeleid*. Amsterdam: Elsevier.
- Castells, M. (1989) *The informational City*. Londen: Basil Blackwell.
- Creative cities*. An anthology of twenty papers presented at 'The Creative City' conference in Helsinki (1996).
- Financieel Economisch Magazine* (1990) 'The most favorable location in the Netherlands'. Nr. 3, 24.
- FOCI (1999) Forum on Creative Industries, *The role of creative industries in local en regional development*. Manchester, mei.
- Gemeente Utrecht (2000) *Investeren in makers en publiek*. Cultuurnota 2001-2004, juni.
- Hietbrink, S., F. van Puffelen en J.A.M. Wesselink (1985) *De economische betekenis van de professionele kunsten in Amsterdam*. Amsterdam, SEO-rapport 185.
- Hietbrink, S., E.M. van der Gulik en C. van der Vegt (1988) *Cultuur als economische infrastructuur: uitstralingseffecten van investeringen in cultureel onroerend goed in Zwolle*. Onderzoek verricht door SEO in opdracht van het ministerie van wvc. Den Haag.
- Jungman, B. (2001) 'Uit de stad gejaagd'. In: *de Volkskrant*, 4 oktober, 15K.
- Keulemans, C. (m.m.v. D. Klaić) (2001) 'Een strandpaviljoen van strobalen – de culturele ruimtes van de toekomst'. In: *de Volkskrant*, 22 maart, 25.
- Marel, G. van der (1999) 'Broedplaats wijk voor woning'. In: *NRC Handelsblad*, 3 augustus, 12.
- Marlet, G. (2002) *Muziek in de stad*. Uitgave van Nyfer, forum voor economic research, Nyenrode.
- Meulenbelt, K. (1991/2) 'De uitstralingseffecten van het Stadhuis-Muziektheater (Stopera)'. In: *Rooilijn*, 38-44.
- Ministerie van ocnw (1999) *Nota Belvedere, beleidsnota over de relatie tussen cultuurhistorie en ruimtelijke inrichting*. Zoetermeer, juli.
- Mommaas, H. (1991) 'Mondialisering en culturele identiteit'. In: *Vrije tijd en samenleving, tijdschrift voor studie van vrije tijd en cultuur*, jrg. 9, nr. 3/4, Den Haag, 11-29.
- Mommaas, H. (m.m.v. W. Knulst & M. van den Heuvel) (2000) *De vrijetijdsindustrie in stad en land: een studie naar de markt van belevenissen*. Den Haag, WRR (Voorstudies en achtergronden v109).
- Projectorganisatie Stationsgebied Utrecht (2002) *Eindrapportage Planontwikkeling Stations-*

gebied. 1 en A. Utrecht, januari.
Vanstiphout, W. (2000) *Cultuur als confrontatie: ruimtelijke ordening als onderdeel van het cultuurbeleid.* Zoetermeer, Ministerie van ocnw.

Vrije Ruimte (2001) *Laat 1000 vrijplaatsen bloeien.* Amsterdam. ISBN 9080455636.
Wet op de stads- en dorpsvernieuwing, artikel 1, lid 1.

Abstract

Urban policy for cultural breeding grounds: points of departure, instruments, and perspectives for preserving a cultural laboratory

Cultural breeding grounds – the places where young artists can grow and develop – are being pushed out of the city centres and into the periphery by the property market. It is essential to the vitality of the cultural sector that municipalities preserve these cultural laboratories in their city centres.

There are a variety of methods they can use to this end. One policy instrument would be an organisation capable of managing and operating studios, practice rooms, and presentation spaces. For instance, cities could provide resources for a professional office staff, support private project developers, and promote good relations with municipal property developers.

One financial instrument could be a special budget for strategic purchases. In this scenario, the city would buy a building and compensate any lost earnings with rental revenues. Should a cultural organisation itself acquire a building, the city can contribute to the acquisition and refurbishment costs or stand as guarantor for loans.

A third instrument can be found in urban cultural planning, though this is seldom used. Cities could make stipulations in their zoning, land-use, urban renewal, and urban engineering plans reserving or developing locations for the cultural sector.

These instruments lend themselves well to the support of cultural breeding grounds. But, they can also be used to develop entire cultural centres. In so doing, they can bring new social or economic life to the inner city. In this way, municipalities can regulate the increase of cultural scale thereby preventing city centres from falling prey to the entertainment industry and urban monotony.